

Kielteiset lapsuudenkokemukset ja antisosiaalinen kehitys

Riittakerttu Kaltiala
Professori, vastuualuejohtaja
TAU lääketieteen ja terveysteknologian tiedekunta
TAYS nuorisopsykiatrian vastuualue

Adverse Childhood Experiences (ACEs)

Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study

Vincent J. Felitti, MD, FACP, Robert F. Anda, MD, MS, Dale
Nordenberg, MD, David F. Williamson, MS, PhD,
Alison M. Spitz, MS, MPH, Valerie Edwards, BA, Mary P. Koss, PhD,
James S. Marks, MD, MPH
(Am J Prev Med 1998;14(4))

Felitti et al. 1998

Ennen 18 ikävuotta

Kaltoinkohtelu

-Emotionaalinen

-Fyysinen

-Seksuaalinen

Dysfunktionaaliset olosuhteet

-Päihdeongelma

-Vakava mielenterveyden häiriö

-Äiti(hahmo)n pahoinpitely

-Perheenjäsenen rikollisuus
(vankeustuomio)

Aikuisuudessa

Riskitekijät

Tupakointi, lihavuus, fyysinen inaktiivisuus, masennus, suisidyritys, alkoholismi, laittomat päihteet (2), yli 50 seksikumppania, seksitauti

Kansantaudit

Iskeeminen sydänsairaus, syöpä, aivohalvaus, krooninen bronkiitti, COPD, diabetes, maksasairaudet, luunmurtumat

Koettu terveys huono

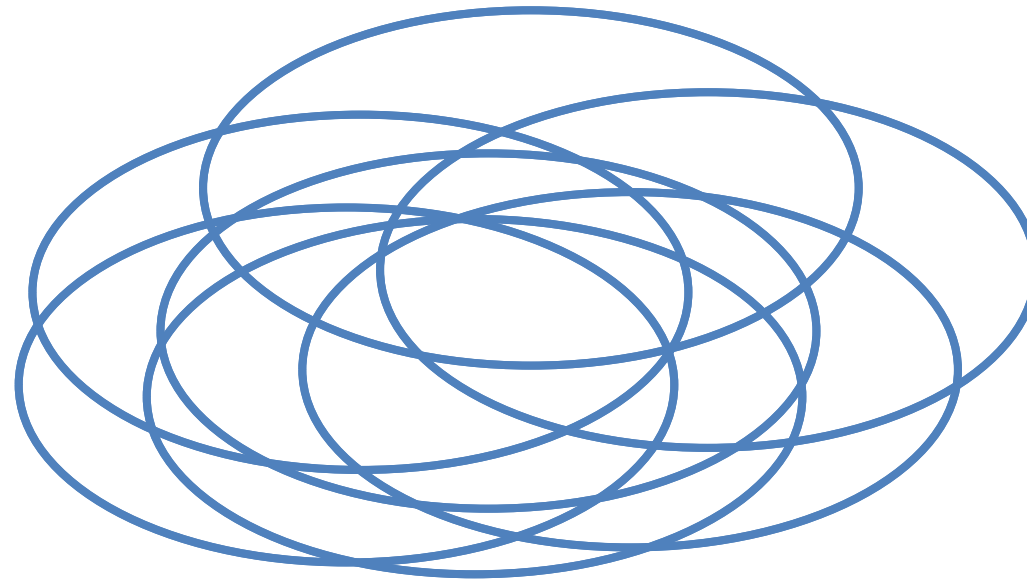
ACE:t yhteydessä

Mitä useampia lapsuudenaikaisia riskitekijöitä, sitä todennäköisemmin tutkituilla oli aikuisuudessa kutakin tutkittua terveystekijää ja kutakin tutkittua sairaustilaa 4 tai enemmän riskitekijää > 4-12-kertainen riski alkoholismiin, huumeisiin, depression ja suisidiyrityksiin; 2-4-kertainen riski tupakointiin, huonoon koettuun terveyteen, >50 seksikumppaniin ja seksitauteihin; 1.4-1.6-kertainen riski liikkumattomuuteen ja lihavuuteen

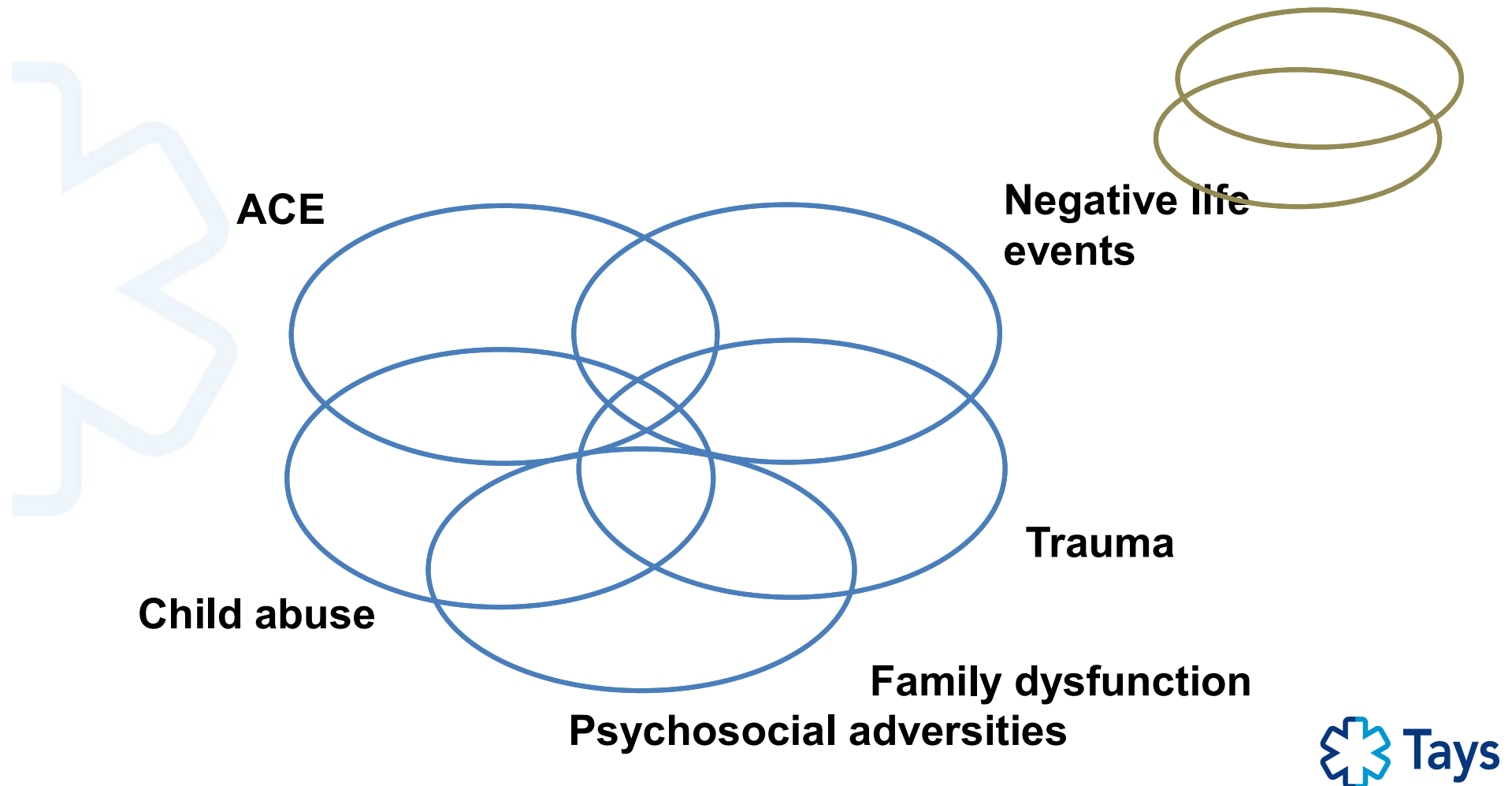
Monimuuttujamalleissa riskitekijöiden määrän kasvu oli yhteydessä sydänsairauteen, syöpiin, keuhko- ja maksasairauksiin, luunmurtumiin

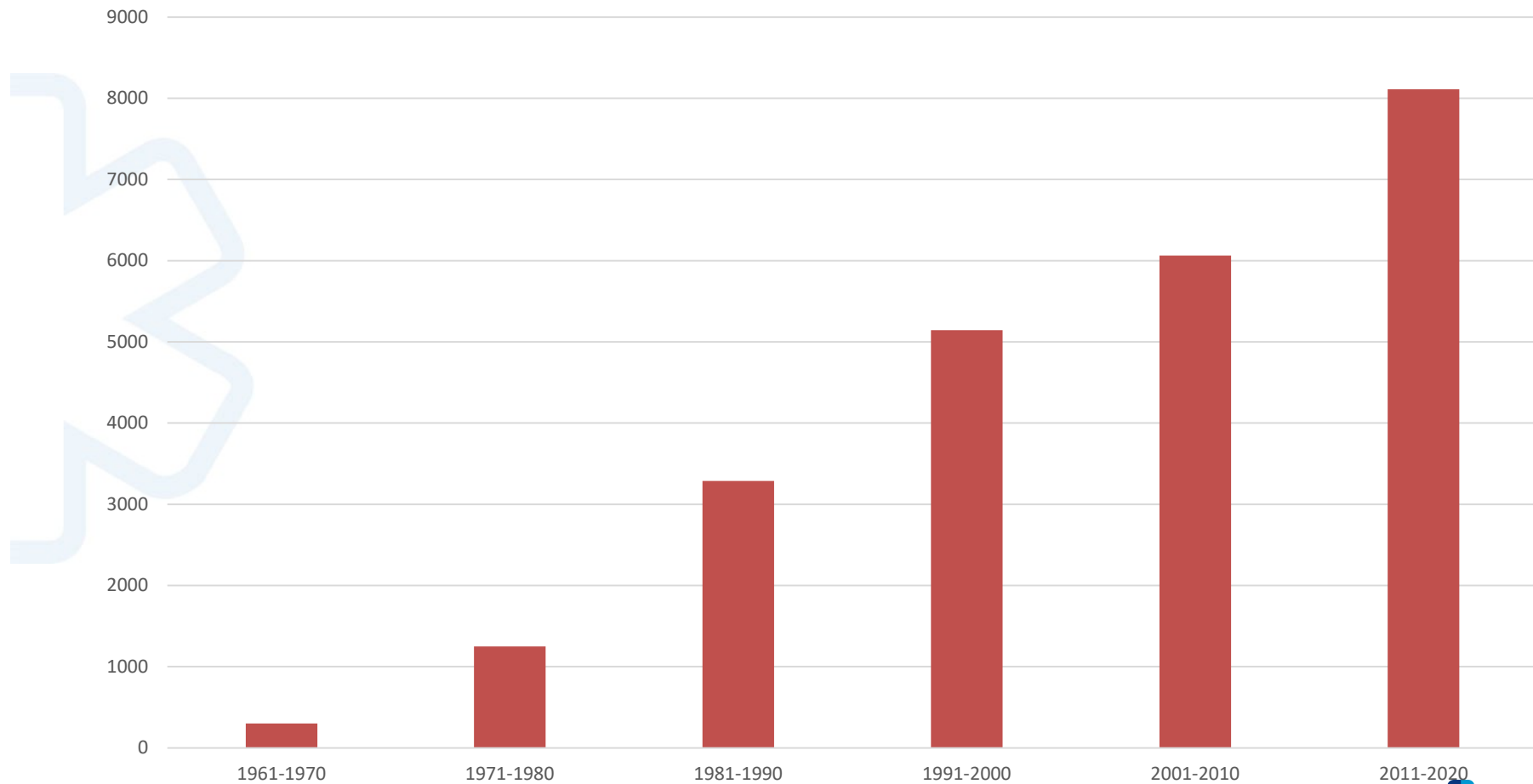
Lapsuudenaikaisten kielteisten tapahtumien ja asiantilojen päällekkäisyys

Tutkimuksen käsitteiden päällekkäisyys

Lasten kaltoinkohteluaiheiset julkaisut Medlinessa 1961-2020

Tutkimustiedon laadun ongelmat

Retrospektiiviset tutkimukset: harha

- Esimerkiksi tarve löytää selitys nykyvaikeuksille

Poikkileikkaustutkimukset: syyn ja seurauksen suhde jää pimentoon

- Esimerkiksi psyykkisesti sairastunut tai rikoksia tekevä nuori saattaa joutua väärinkäyttötilanteisiin herkemmin kuin terve

Aineistojen rajauksen ongelmat: alkutilanteessa mukana sekä lapsia että jo nuoruusiässä olevia

Lukemattomat väliintulevat seikat

Kielteiset lapsuudenkokemukset ja antisosiaalinen kehitys

Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että lapsuudenaikainen fyysinen, seksuaalinen ja emotionaalinen pahoinpitely ja laiminlyönti sekä altistuminen perheenjäsenten päihde-, mielenterveys- ja kriminaaliongelmille tai keskinäiselle väkivallalle liittyvät nuoruusiän antisosiaaliseen käyttäytymiseen

Lapsuuden kielteisten/ traumaattisten kokemusten lisääntyessä nuoruusiän antisosiaalisuus vaikeutuu (enemmän, vakavampaa, pitempikestoista)

(Samat kokemukset ovat myös internalisioivien oireiden ja häiriöiden riskitekijöitä)

Connolly and Kavish 2019, Clements-Nolle and Waddigton 2019,
DeLisi et al. 2019

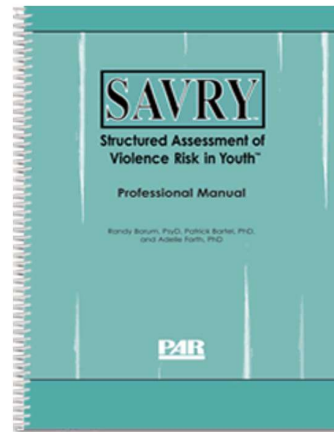
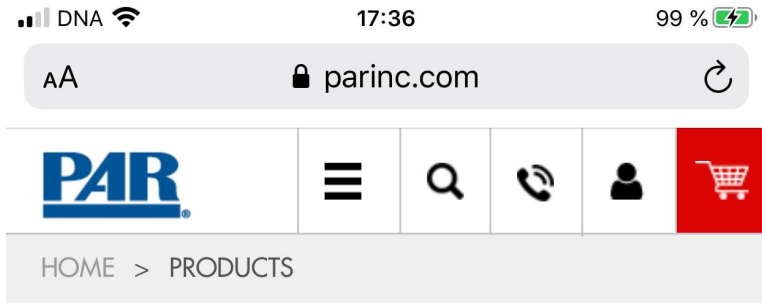
Nuorten rikollisuus, mielenterveys ja kielteiset lapsuudenkokemukset

Jopa 70-90% rikoksista tutkituilla / tuomituilla nuorilla on joku diagnosoitava mt-häiriö (käytöshäiriö, ADHD, päihdehäiriö, traumaperäinen häiriö, masennus)

Heikko kykyprofiili, oppimisen erityisvaikeudet

Mielenterveyshäiriöistä kärsiviä nuorisorikollisia luonnehtii mm. traumahistoria, joka usein liittyy vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmiin

Doreleijers ym 2000, Kataoka ym 2001, Vermeiren ym 2000,2002,
Ruchkin ym 2003, Teplin, Abram ym (2002-2004), Conolly and Kavish 2019,
Yoder and Precht 2020

SAVRY™

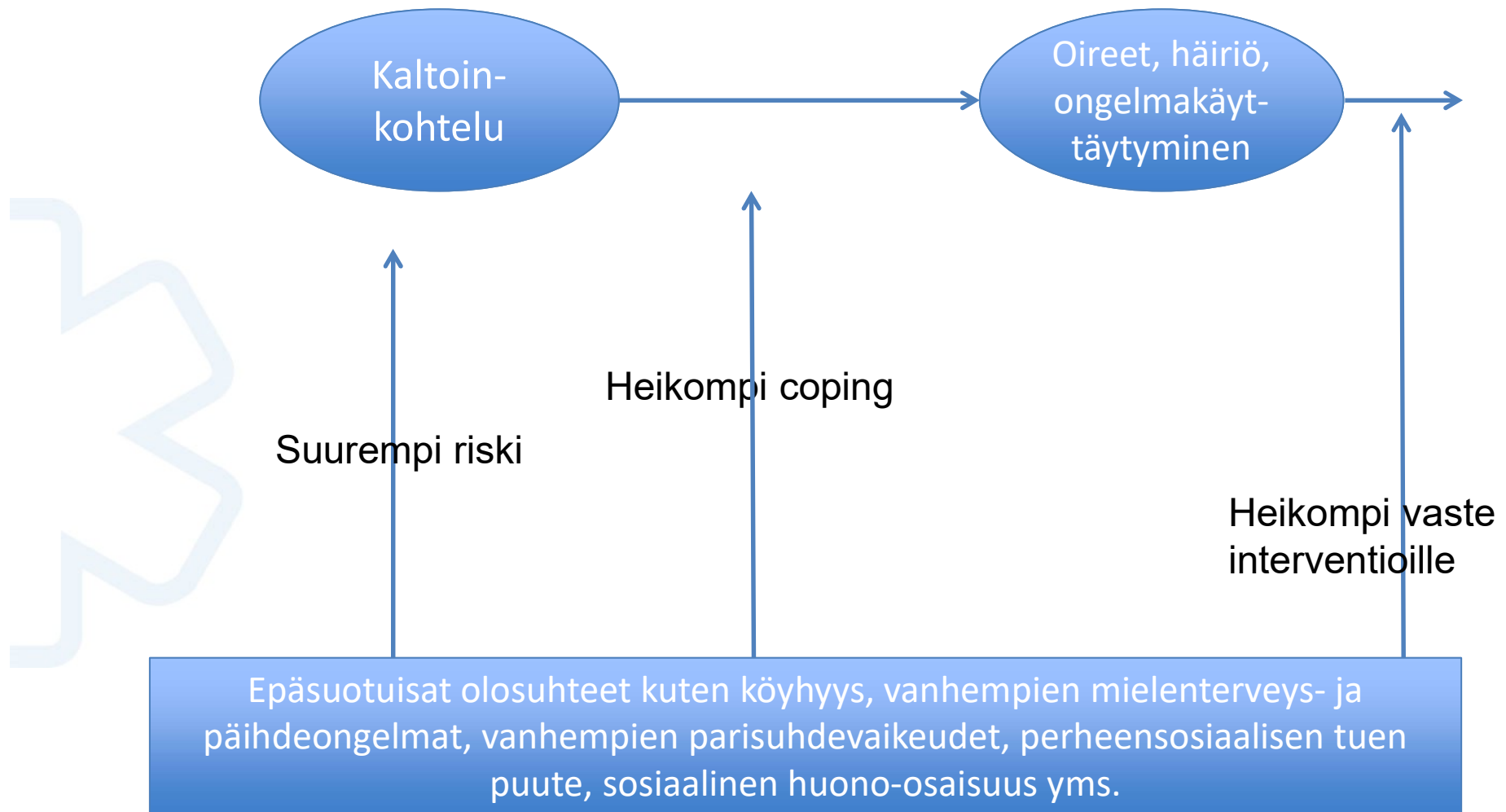
Structured Assessment of Violence Risk in Youth™

Randy Borum, PsyD, Patrick Bartel,
PhD, and Adelle Forth, PhD

Purpose: Assesses the risk of violence

Format: Paper and pencil

Nuoruusikä 13-22 v

Fyysisestä puberteetista aikuisen persoonallisuuden rakenteiden vahvistumiseen

- Varhaisnuoruus: suhde omaan muuttuvaan ruumiiseen
- Keskinuoruus: suhde vanhempiin, ikätovereihin ja auktoriteetteihin
- Jälkinuoruus: suhde yhteiskuntaan, arvot, identiteetti

Varhaiset traumaattiset olosuhteet ja nuoruusikä

Nuoruusiän kehitysvaihe voi tarjota mahdollisuuden korjata varhaisempien kehitysvaiheiden traumoja

Toisaalta lapsuuden voimakkaat traumaattiset kokemukset voivat johtaa nuoruusiän kehityksen häiriintymiseen, oireisiin ja toimintakyvyn laskuun

- Suhde vanhempiin, kun nämä eivät kyenneet suojelemaan / itse aiheuttivat trauman
- Kehittyvä seksuaalisuus seksuaalisen trauman jälkeen
- Heikko itsetunto ja epäadekvaatti syyllisyydentunne ihmissuhteiden ja valintojen kannalta ratkaisevassa vaiheessa
- Neurobiologiset muutokset

Lapsuuden kaltoinkohtelusta nuoruusiän ongelmiin

Emotionaaliset reaktiot kuten

- alentunut itsetunto
- hallinnan tunteen menetys
- ylivalppaus
- ärtyvyys
- luottamuksen menetys
- yksinäisyyden tunne
- itsesyytökset

→ ovat itsessään kuormittavia ja pitkään jatkuessaan altistavat mielenterveyden häiriöille (esimerkiksi depressio, ahdistuneisuushäiriöt, epävakaus)

Kaltiala-Heino 2012, Duffy et al. 2018

... jatkuu...

Sosiaalisen informaation prosessoinnin vaikeudet

- ikätoverisuhteiden ulkopuolelle jääminen
- aggressiivinen käyttäytyminen
- toveripiirin hyljeksimäksi joutuminen
- altistavat psyykkiselle oireilulle (käytöshäiriö, depressio)

Kognitiiviset puutokset

- kielellisen kehityksen ongelmat
- kognitiiviseen kapasiteettiin nähden heikko heikko koulumenestys
- heikko itsetunto, oireilu (kuten depressio, käytöshäiriö)
- toiminnanohjauksen pulmat
- antisosiaalinen käyttäytyminen

Toiminnanohjaus ja antisosiaalisuus

Ylemmän tason kognitiivisia prosesseja kuten suunnittelu, ennakointi, looginen päättely, käyttäytymisen säätely, näkökulman vaihtaminen

Nuoruusiän kehityksen aikana pulmat tavallisia

Kielteiset lapsuudenkokemukset liittyvät toiminnanohjauksen pulmiin myöhemmissä kehitysvaiheissa

Toiminnanohjauksen ongelmat tavallisia rikoksia tekevillä nuorilla, etenkin vakavia rikoksia tekevillä

Yoder ja Precht 2020

Aivojen kehitys nuoruusiässä

Harmaan aineen väheneminen, liitetty ensisijaisesti tarpeettomien synapsien karsiutumiseen

Valkean aineen määrän kasvu, liitetty ensisijaisesti myelinisaatioon

Limbiseltä alueelta nousevien dopaminergisten ratojen kaareva aktivoitumiskehitys, johon liittyy elämys- ja palkintohakuisuus

Prefrontaalikorteksin hidaskasvu, joka mahdollistaa harkinnan ja hallinnan

Steinberg 2005, 2006, 2008, 2009, 2010

Kaltoinkohtelu, keskushermosto ja käyttäytyminen kehitysiässä

Kasvuiän kaltoinkohtelu vaikuttaa keskushermoston rakenteisiin (amygdala, prefrontaalikorteksi) ja toimintaan (HPA-akseli)

HPA-akselin toiminnassa on kuvattu niin yliaktiivisuutta kuin vaimentumista

Toiminnallisella tasolla kaltoinkohtelukokemukset on yhdistetty ylivilittyyneisyyteen uhkaärsykkeille, tunnesäätelyn vaikeuksiin, vähäisempään palkkioherkkyyteen ja heikentyneeseen kykyyn lykätä tarpeentyydytystä/ palkkiota, näitä seuraavaan elämishakuisuuteen ja riskinottoon sekä toiminnanohjauksen pulmiin, ja vastaavasti on osin dokumentoitu (ristiriitaisiakin) muutoksia näitä säätelevien aivoalueiden toiminnassa

... jatkuu...

Neurobiologiset ja niitä vastaavat toiminalliset muutokset altistavat myös psykiatrisille häiriöille
Antisosiaalinen kehitys on liitetty HPA-akselin ja autonomisen hermoston vaimentumiseen /alivirittyneisyyteen

Teicher and Samson 2016, McCrory et al. 2010, 2017, Hoffmann et al. 2018, Duffy et al. 2018, Koss and Gunnar 2018

Lapsuuden kaltoinkohtelu myöhemmän psykiatrisen häiriön riskitekijänä

- Yhteys on epäspesifi: samanlaisesta traumasta saattaa seurata eri häiriöitä, eri kokemukset voivat altistaa samoille häiriöille
- Lapsuuden kaltoinkohtelu on yhtä haitallista tytöille ja pojille
- 2-5-kertainen riski erilaisiin psykiatrisiin häiriöihin (depressio, ahdistuneisuushäiriöt, syömishäiriöt, käyttäytymisen häiriöt, päihdehäiriöt, persoonallisuushäiriöt)

Väkivalta ja nuoruusiän kehitys

Nuoruusiän kehitysvaiheeseen kuuluva elämishakuisuuden ja (etenkin sosiaalisen) palkintohakuisuuden voimistuminen inhibition kehityksen ollessa vielä kesken altistaa kaikenlaiselle riskinotolle, myös väkivallalle, ja riskinotto voi johtaa väkivallan kokemiseen

Väkivallan ja kaltoinkohtelun kohteeksi joutumisen aiheuttamat neurobiologiset ja toiminnalliset muutokset altistavat psykiatrisille häiriöille, joista moniin voi liittyä myös kohonnut väkivaltaisen käyttäytymisen riski

Nuoruusikään kuuluu itsessään osin samanlaisia neurokognitiivisia ilmiöitä kuin mitä uhrikokemukset tuottavat

Reaktiivinen ja proaktiivinen väkivaltakäyttäytyminen

reaktiota tapahtuneeseen,
tapahtuvaan tai tulevaan
tapahtumaan
aggressiivinen virhetulkinta
impulssikontrollin ongelmat
kiihtynyt suuttumus
heikot sosiaaliset taidot
kova, väkivaltainen kuri,
uhritausta

suunniteltua
välineellistä
ei tunnelatausta
käsitys aggressiivisen
käyttäytymisen
oikeutuksesta ja
hyödyllisyydestä
aggressiiviset roolimallit

Jaffee et al 2012, Van Ryzin & Dishion 2013, Stadler et al. 2010,
Kempes et al. 2005, Dodge 1991, Cima and Raine 2009

Fysiologia ja neurobiologia

Reaktiivinen

Autonomisen hermoston ylivirittyneisyys

Limbisen systeemin ylireagoivuus uhkaaviksi tulkituille ärsykkeille

Prefrontaalikorteksin hillitsevän funktion heikkous

Proaktiivinen

Autonomisen hermoston alivirittyneisyys

Limbisen systeemin alireagoivuus ahdistusta ja empatiaa aiheuttaville ärsykkeille

Prefrontaalikorteksin mahdollistama itsehallinta ja toiminnanohjaus

Jaffee et al 2012, Van Ryzin & Dishion 2013, Stadler et al. 2010, Kempes et al. 2005, Vitaro et al. 2006, Raine et al. 2006, Gatzke-Kopp et al. 2012

Temperamentti ja persoonallisuus

Temperamentti tarkoittaa yksilön synnynnäistä tapaa reagoida sisäisiin tiloihin (kuten nälkä, kipu) ja ulkoisiin tapahtumiin

Vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa temperamentista kehittyy persoonallisuus

Temperamentilla on biologinen (geneettinen) pohja

Jo pikkulasten temperamenttieroilla on huomattava ennustemerkitys nuoruusiän ja aikuisuuden käyttäytymiselle ja persoonallisuudelle

Negatiivinen emotionaalisuus ja tahdonalainen hallinta

Tunnekyllmyys/empatiakyvyttömyys

Clercq et al. 2012, DeLisi and Vaughn 2014, Frick et al. 2014

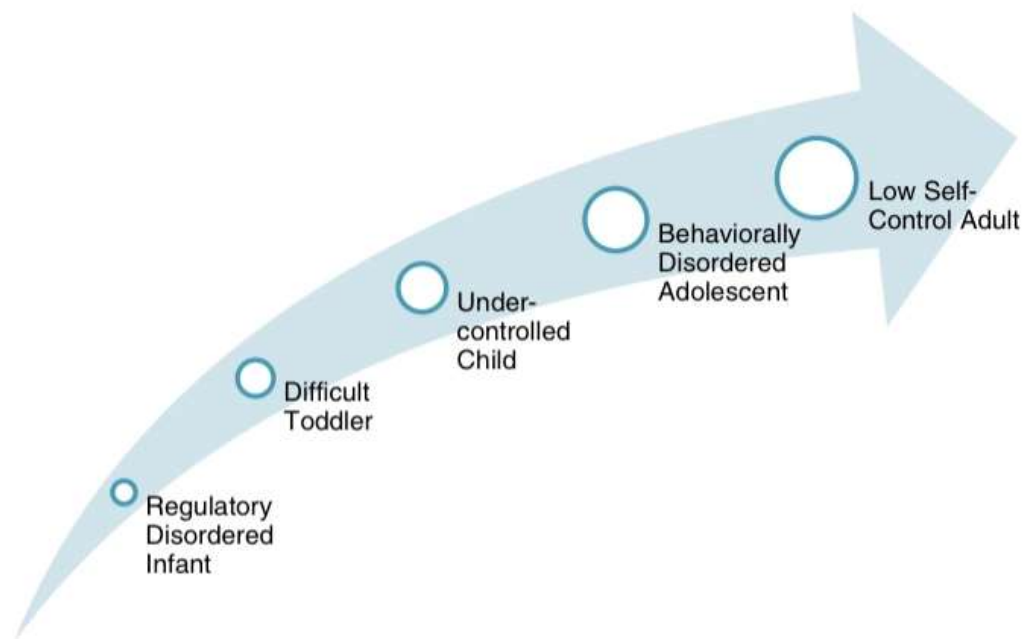

Fig. 1. Temperament and Self-Regulation Deficits across Life.

Negatiivinen emotionaalisuus ja heikko tahdonalainen kontrolli eri ikäkausina. DeLisi and Vaughn 2014

Temperamentti ja kielteiset kokemukset

Lapset, joilla on vaikea temperamentti (negatiivista emotionaalisuutta ja heikko tahdonalainen kontrolli), tuottavat vanhemmille enemmän turhautumista ja negatiivisia tunnereaktioita kuin helpomman temperamentin lapset

Suotuisan kiintymyssuhteen muodostuminen vaikeampaa
Enemmän rangaistuksia, jotka saattavat muodostua kaltoinkohteluksi

Negatiivimpi reagointi kasvatustilanteisiin
Enemmän rangaistuksia...

Sama toistuu koulussa, ikätoverisuhteissa ja interventioissa

DeLisi and Vaughn 2014, DeLisi et al 2018

Tunnekylmä-empatiakyvyttömät piirteet antisosiaalisuuden riskitekijänä

Jo varhaisen lapsuuden CU-piirteet ennustavat samoja piirteitä ja antisosiaalista käyttäytymistä myöhemmissä kehitysvaiheissa

CU-piirteiset kehitysikäiset tunnistavat surullisia ja pelokkaita ilmeitä heikommin kuin käytöshäiriöiset ilman CU-piirteitä ja terveet kontrollit

CU-piirteisillä nuorilla on osoitettu verrattuna alentunutta amygdalan aktivaatiota sekä alentunutta amygdalan-prefrontaalialueiden yhteyksien aktivoitumista pelokkaisiin vaan ei neutraaleihin tai vihaisiin ilmeisiin

Autonomisen hermoston alivirittyneisyys

Blair and Coles 2000, Blair et al. 2011, Fairchild et al. 2010, Dadds et al. 2008, Marsh et al. 2008, Jones et al. 2009, Finger et al. 2008

Tunnekylmä-empatiakyvytön kehitysikäinen

Lapsella on epäsuotuisa temperamentti (peloton, epäherkkä rangaistukselle, epäherkkä toisten kärsimykselle) > ei synny negatiivista autonomista reaktiota toisten kärsiessä > ei synny tarvetta pidättäytyä toiminnasta, joka aiheuttaa kärsimystä > ei synny kognitiivista ymmärrystä väärin ja oikein tekemisestä
(Samalla ehkä epäherkkä vuorovaikutukseen tulolle?)
(Tämä johtuu ehkä geneettisesti määräytyvästä neurobiologisesta poikkeavuudesta?)

Frick and Viding 2009, Blair 1995, Blair et al. 2001

CU ja kielteiset kokemukset

Ankara ja epäjohtonmukainen kuri

Kylmä vanhemmuus

Kiintymyssuhteen ongelmat

- Vanhemmuus muovaa lapsen persoonallisuutta
- Lapsi muovaa vanhemmuuden tyyliä ja toimintatapaa –
esim. CU-piirteisillä lapsilla vähemmän positiivisia
tunneilmaisuja ja reaktioita äidin tunneilmaisuun,
vähemmän katsekontaktia äitiin tämän ilmaistessa
positiivisia tunteita

Vanhemman CU-piirteet

Fite et al. 2008, Hawes et al. 2011, Barker et al. 2011, Muñoz et al 2011

Bohlin et al. 2012, Dadds et al. 2011, 2012, Kimonis et al. 2012, Tatar et al. 2012

Mitkä kielteiset kokemukset ja milloin ovat haitallisimpia?

On alkanut kertyä tietoa, että deprivatio- ja uhka-tyyppiset kokemukset saattavat aiheuttaa erilaisia neurobiologisia ja käyttäytymisen tason vaikutuksia

Erityisen haitallisia kielteiset kokemukset näyttävät olevan prentaali- ja pikkulapsivaiheessa, mahdollisesti myös peripubertaalaisesti

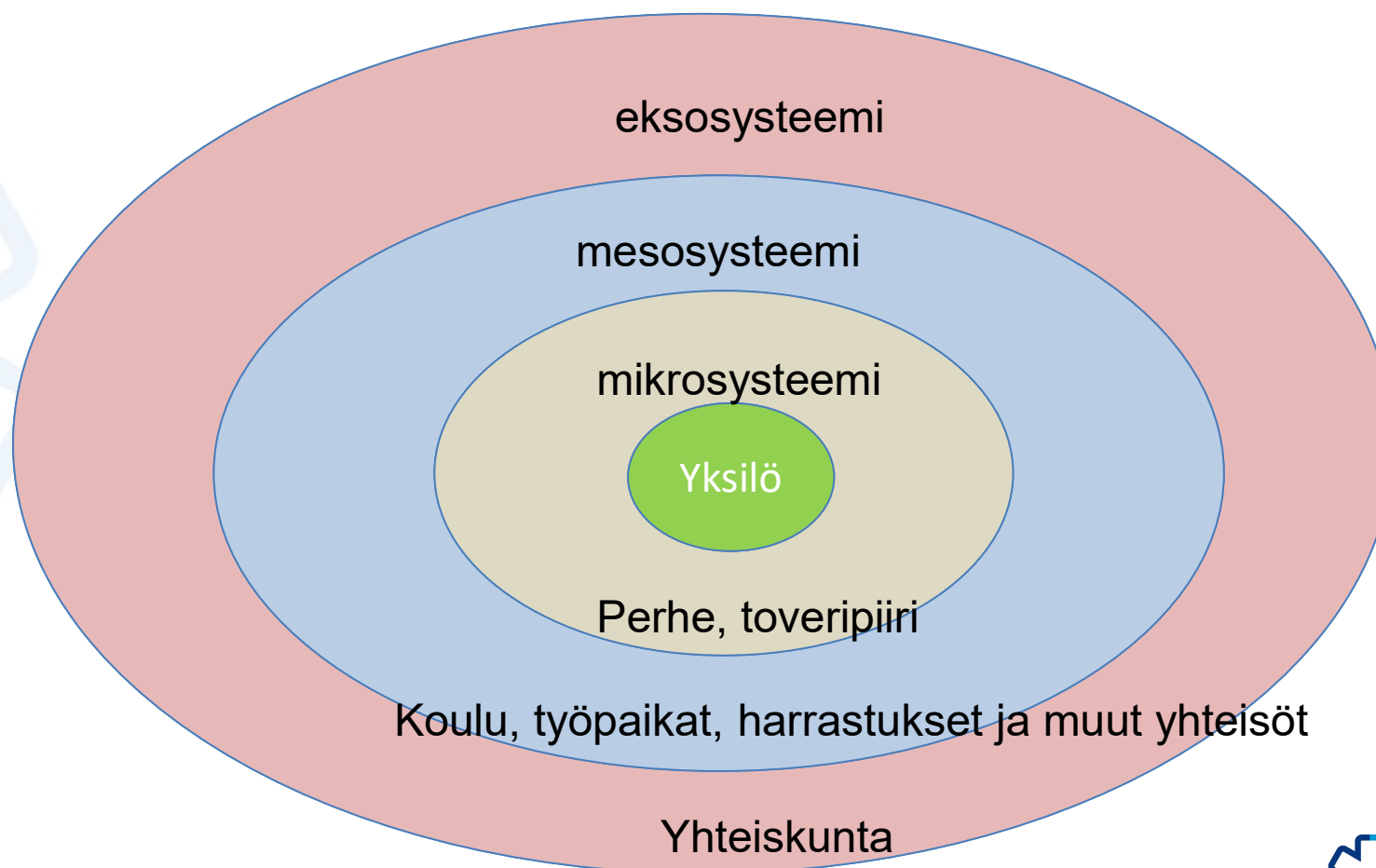
Toisaalta alkaa hahmottua myös rekalkibroituskausia eli korjautumisen kannalta suotuisia jaksoja

Nuoruusikä – toinen mahdollisuus?

Koss and Gunnar 2018

Kielteisten / traumaattisten tapahtumien ja olosuhteiden vaikutus kontekstissa

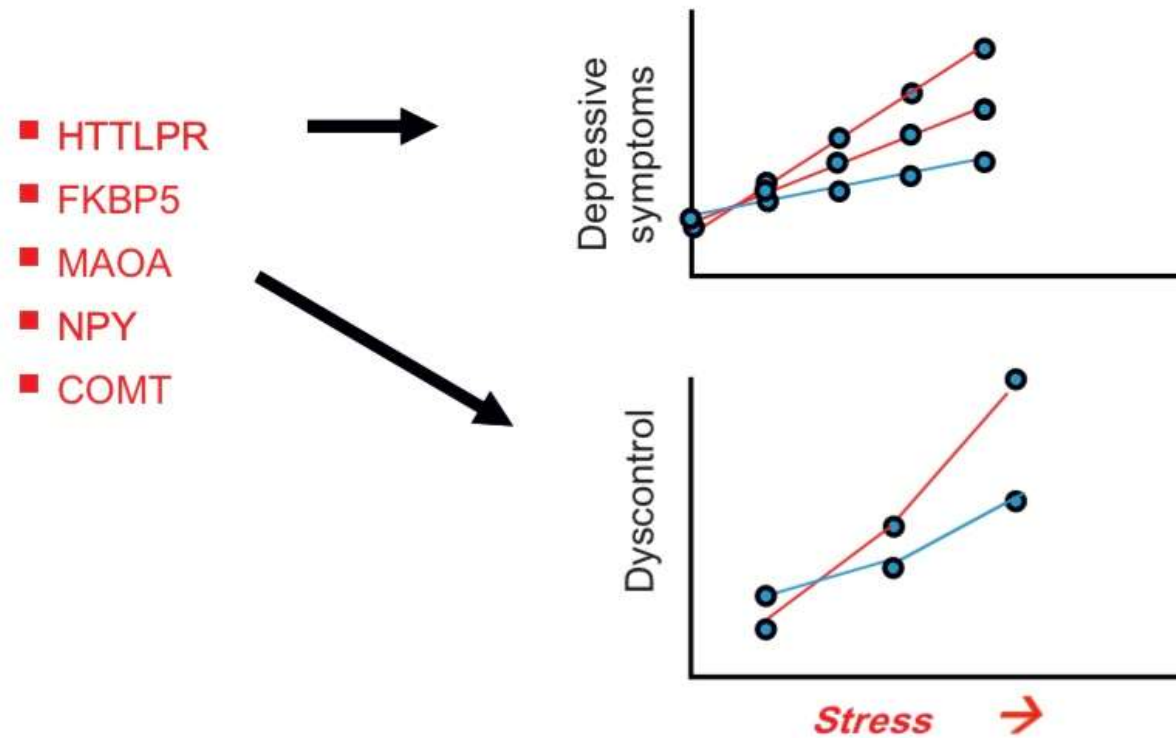

FIGURE 16.1 Genes that modulate the stress response (Caspi et al., *Science*, 2002, 2003).

Selviytyminen

Suotuisat yksilölliset ominaisuudet (geneettinen kompositio, temperamentti, kognitiiviset kyvyt)

Adekvaatti sosiaalinen tuki

Normatiivista kehitystä tukeva ympäristö

Prososiaalisen kehityksen mahdollisuudet ja houkuttelevuus

Traumaperäisten oireiden hoito

SAPROF Youth Version

Michiel de Vries Robbé

Miranda Geers

Manon Stapel

Ed Hilterman

Vivienne de Vogel

Guidelines for the assessment of
protective factors for violence risk in juveniles

